

Van Mensendieck naar Oefentherapie

Van Mensendieck naar Oefentherapie

*Een bewogen geschiedenis van de
Opleiding tot oefentherapeut-Mensendieck
van de Hogeschool van Amsterdam
(1921-2021)*

Rogier Overman

Amsterdam University Press

Deze uitgave kwam mede tot stand met financiële steun van:

Hogeschool van Amsterdam
Prins Bernhard Cultuurfonds*
Vereniging van Oefentherapeuten Cesar en Mensendieck
Stichting Vormingsfonds Cesar
Stichting Historia Medicinae
VvAA
Stichting Landelijk Netwerk Oefentherapeuten Chronische Pijn
Balm academie
Mensendieck Praktijk Wormer

* Het Cultuurfonds beheert ruim vierhonderd cultuurfonds op naam. Deze publicatie is mede tot stand gekomen dankzij een bijdrage uit het door het Prins Bernhard Cultuurfonds beheerde Banning de Jong Fonds.

Afbeelding omslag boven: Mensendieck-school, 1956

Bron: Nationale Bibliotheek Noorwegen

Afbeelding omslag onder: Foto van studenten van de opleiding Oefentherapie aan de HvA,
28 mei 2015

Foto: Bram Budel

Ontwerp omslag: Sander Pinkse Boekproductie, Amsterdam

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 977 2
e-ISBN 978 90 4855 613 7 (e-pub)
DOI 10.5117/ 9789463729772
NUR 680

© Rogier Overman / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2022

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden. De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoudsopgave

Voorwoord	11
Inleiding	13
Onderzoeksvragen	14
Opzet van het boek	16
1 Begintijd (1921-1932)	21
Inleiding	21
Algemene ontwikkelingen	23
Via Noorwegen naar Nederland	24
Mensendieck in Nederland	27
Opleiding in Den Haag (1921)	30
Het Haagse Mensendieck Instituut	32
Opleiding in Amsterdam (1925)	37
Wetenschappelijke interesse	40
De Nederlandsche Mensendieck Bond (1928)	43
Over de oorsprong van de methode-Mensendieck	44
KADERS	
<i>Elise van Dantzig (1891-1969) – ‘Pionierster van het Mensendieckwerk’ in Nederland</i>	35
<i>Internationale Mensendieck Liga (1930)</i>	42
<i>Over het geboortjaar van Bess Mensendieck</i>	45
<i>Over de ware afkomst van Bess Mensendieck</i>	46
2 Opleidingsstrijd (1932-1939)	53
Inleiding	53
Algemene ontwikkelingen	53
Opleiding Amsterdam (aanloop)	54
Meer werk voor de Nederlandse Mensendieck Bond	56
Uittreding Cesar (1937)	59
Over Marie Cesar en een nieuwe opzet van de opleiding	59
Nieuwe oefeningen	61
Over Fik en Marietje	63
Opleidings- en bondsstrijd (1937-1939)	67
Oppositie	67

Revolutie met contra-uitkomst	71
Over Bess Mensendieck en een Duitse tamtam	75
Methoden en oefeningen volgens Bess Mensendieck	77
 KADERS	
<i>Anna Overduin (1877-1937)</i>	57
<i>Marie Cesar (1894-1975)</i>	66
3 Mensendieck in oorlogstijd (1939-1945)	83
Inleiding	83
Algemene ontwikkelingen	83
Opleiding Amsterdam (1)	84
Aanloop	84
Een gehavend docentencorps	87
Anti-Joodse maatregelen	90
Nederlandse Mensendieck Bond (1)	92
Gelijkschakeling heilgymnastiek en massage	93
Reactie Nederlandse Mensendieck Bond	95
Ontsnapt aan de <i>Sicherheidsdienst</i>	97
Gelijkschakeling heilgymnastiek/massage en Mensendieck?	99
U Mensendieckt nog niet?	104
Opleiding Amsterdam (2), en ook nog een restje NMB	106
Threat of the Germans	108
 KADERS	
<i>Een Mensendieck-opleiding in Nederlands-Indië</i>	85
<i>Annie Driessen (1896-1982)</i>	102
4 Naar wettelijke erkenning en opname ziekenfonds (1945-1975)	111
Inleiding	111
Algemene ontwikkelingen	111
Opleiding voortgezet (1945-1975)	112
‘Te mooi om voorbij te laten gaan’	112
Van stage naar SOM	114
Meer voor Mensendieck: de Nederlandse Mensendieck Bond in de periode 1945-1975	116
Het skelet van de bond	118
Een grillige Bess Mensendieck	119
Naar buiten treden en bekendheid genereren	121

Kritiek op de methode-Mensendieck	122
Mensendieck voor iedereen	123
De lange weg naar wettelijke erkenning en opname Ziekenfonds	
(1942-1975)	124
Over <i>crabs, lobsters</i> en de mening van Bess Mensendieck	124
Allround hulp voor artsen	128
Op audiëntie bij Joekes en de Ziekenfondsraad	130
Over Drogendijk, Mensendieck en heilgymnastiek	131
Over de Centrale Commissie voor de Volksgezondheid	133
Een speciale adviescommissie	137
Tegenwerkende belanghebbenden	139
Over Leffelaar, Vis en Van Doorenmaalen	141
Wettelijke erkenning en opname Ziekenfonds	148
KADERS	
<i>Enkele typeringen van de Centrale Raad voor de Volksgezondheid</i>	135
<i>Wettelijke erkenning in Amerika (ook voor de opleiding)'</i>	145
<i>Over een stel juristen en het Cesar-spreekrecht</i>	148
5 Tevergeefs samenwerken (1975-1995)	151
Inleiding	151
Algemene ontwikkelingen	151
Herstructureren (1975-1995)	152
Een ondermaatse opleiding	152
Een boek met oefeningen van Bess Mensendieck	154
Meer studenten en docenten in een nieuwe behuizing	155
'Samenwerken', mogelijke fusie en toch helemaal niets	
(1984-1995)	162
Over het document <i>Overeenkomsten en verschillen</i>	162
Onderlinge argwaan	163
Een Hogeschool voor Bewegingstherapieën?	167
Fusie tussen de beroepsverenigingen?	169
Onvoldoende draagvlak aan Cesar-zijde?	175
Voors en tegens van samenwerking en integratie	176
Samen integreren tot één opleiding Oefentherapie op één hogeschool	179
De vaart erin	182
Utrecht of Amsterdam?	184
De omslag	189

KADERS

<i>Volgens het ideaalbeeld van Bess Mensendieck</i>	158
<i>Internationaal pionierswerk</i>	161
<i>Een dag in Den Dolder</i>	164
<i>Mensendieck voor musici</i>	167
<i>Van NMB naar NVOM (1975-1995)</i>	170
<i>Feest ter ere van de bond</i>	172
<i>Toekomstscenario's volgens de opleidingen Cesar en Mensendieck</i>	176
<i>De wet Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg</i>	178
<i>Over de beroepsprofielen en een ware NIVEL-conclusie</i>	180
<i>Kansen en zorgen volgens het Mensendieck-personeel (1994)</i>	187
6 Van Mensendieck naar Oefentherapie (1995-2021)	195
Inleiding	195
Algemene ontwikkelingen	195
Naar een volwaardige hbo-opleiding (1995-2021)	196
Ingroei	196
Curriculum	200
Over visitatiecommissies, meerjarenplannen en zelfevaluaties	202
Over de 'bruidsschat' van de opleiding Mensendieck	203
Van drie- naar vierjarige opleiding	204
Samenwerking met andere disciplines	206
Wetenschappelijke onderbouwing	208
Van Mensendieck naar Oefentherapie (1995-2021)	210
De werkgroep Toekomst Oefentherapie Mensendieck	210
Leren van TOM	215
Te lage instroom	216
Vechten voor het voortbestaan	219
Op de bres voor Mensendieck	222
Naar een nieuwe opleiding Oefentherapie	224
Terug naar TOM	229

KADERS

<i>Over het borstbeeld van Bess Mensendieck</i>	197
<i>Van NVOM (en VBC) naar VvOCM</i>	207
<i>Toekomstscenario's volgens TOM (in 1996 geschetst beeld)</i>	212
<i>Van IAMTTE tot Sykegrop</i>	218
<i>De essentie van oefentherapie</i>	220
<i>Van Beroeps- naar Opleidings(competentie)profiel</i>	225
<i>Over het loslaten van de naam Mensendieck</i>	226

Samenvatting en slotconclusies	233
Ontstaansgeschiedenis	233
Scheiding Mensendieck en Cesar	235
Mensendieck in oorlogstijd	236
Wettelijke erkenning en de gevolgen daarvan	237
Naar een volwaardige hbo-opleiding	240
Van Mensendieck naar Oefentherapie	241
Bijlage 1: Directrices/(adjunct-)directeuren/ afdelingsmanagers, programmamanagers/ hoofden, teammanagers/-coördinatoren en opleidingsmanagers van de opleiding(en), 1921-heden	245
Directrices van de opleiding in Den Haag, 1921-1932, de eerste Mensendieck-opleiding in Nederland (in 1932 opgegaan in de Amsterdamse opleiding)	245
Directrices/(adjunct-)directeuren/afdelingsmanagers, program- mamanagers/hoofden en teammanagers/-coördinatoren van de opleiding in Amsterdam, 1925-heden	245
Opleidingsmanagers, 2010-heden (6)	246
Bijlage 2: Presidentes en voorzitters van de beroepsorganisaties, 1928-heden	247
Presidentes van de Nederlandse Mensendieck Bond (NMB), 1928-1988	247
Voorzitters van de Nederlandse Vereniging van Oefentherapeu- ten Mensendieck (NVOM), 1988-2004	247
Voorzitters van de Vereniging van Oefentherapeuten Cesar en Mensendieck (VvOCM), 2004-heden	247
Noten	249
Bronnen en literatuur	291
Afkortingenlijst	299
Fotoverantwoording	301

Voorwoord

In september 2018 werd ik gevraagd een boek te schrijven over de toen bijna honderdjarige Opleiding tot oefentherapeut-Mensendieck van de Hogeschool van Amsterdam (HvA). Het archief daarvan lag bij de opleiding aan de Tafelbergweg in Amsterdam Zuidoost, waar me al direct opviel dat het verleden van de opleiding weliswaar complex, maar allesbehalve stoffig is en ook heel actueel. Zeer interessant dus voor een historicus, zeker ook omdat de huidige opleiding een nieuwe weg inslaat die juist en vooral een gevolg is van haar bewogen geschiedenis. Hierdoor was ook het schrijven van dit boek meer dan eens dynamisch, nog los van het feit dat een deel ervan werd geschreven in coronatijd: het kwam mede tot stand tijdens lockdowns, waarbij online vergaderen gemeengoed werd en ik met een mondkapje op bezoeken bracht aan de toen bijna volledig uitgestorven opleiding aan de Tafelbergweg. Op dat moment waren daar vaak slechts een enkele docent en een handvol studenten actief (de rest van de medewerkers en studenten zat waarschijnlijk thuis achter laptops) en liep ik vaak door verlaten gangen naar een klein kamertje met het Mensendieck-archief. En dat nu zat boordevol interessant Mensendieck-materiaal, inclusief foto's en brieven van Marie Cesar en Bess Mensendieck.

Het genoemde archief werd aangetroffen door Simon Gribling, voormalig beleidsmedewerker Huisvesting van de Hogeschool van Amsterdam, tijdens zijn eerste ontdekkingstocht door diezelfde gangen van de HvA-locatie in Amsterdam Zuidoost, waarna het werd geïnventariseerd door Gijs Sevenhuijsen van de Dienst Informatievoorziening van de Universiteit van Amsterdam. Diens tip leidde tot een eerste gesprek met het huidige hoofd van de opleiding, Netty Winters-Prins (dank Gijs!), waarna subsidies werden gezocht en gevonden bij het Banning de Jong Fonds (beheerd door het Prins Bernhard Cultuurfonds), de Vereniging van Oefentherapeuten Cesar en Mensendieck, de Stichting Vormingsfonds Cesar, de Stichting Historia Medicinae en de VvAA. De fondsenwerving werd uitgevoerd en gecoördineerd door mijzelf, doch kreeg belangrijke steun van Bart Visser als opleidingsmanager annex lector Oefentherapie Dagelijks Bewegen! van de HvA, Viola Zegers als directeur van de beroepsvereniging en prof. dr. Eric Fischer als emeritus hoogleraar Bedrijfs geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam (tevens mijn oud-hoogleraar). Hen allen dank ik hartelijk voor hun medewerking en de subsidiegevers uiteraard ook voor de subsidies; het opleidingsmanagement en de Hogeschool van Amsterdam dank ik voor de aanvullende financiering van het project en de opdrachtverlening.

Het schrijven van het boek werd begeleid door een leesgroep bestaande uit Netty Winters-Prins en Greet Gevers namens de opleiding/HvA, Viola Zegers namens de beroepsvereniging en Saskia Simon-Themans namens zichzelf als oud-directeur en -afdelingshoofd van de opleiding. Met hen heb ik niet zelden boeiende (online) gesprekken gevoerd over de geschiedenis van de opleiding, terwijl zij bovendien zitting hadden in een stuurgroep waarin Simon Gribling eveneens kort zitting had. Hen allen dank ik hartelijk, evenals het docententeam, dat mij zeer gastvrij ontving en niet zelden van een kop koffie voorzag. In het bijzonder geldt mijn dank docente Neline Land, die mij op het spoor zette van de ware afkomst en echte naam van wijlen Bess Mensendieck. Later overleed Neline zelf onverwachts, wat impact had op de opleiding en leidde tot een intieme rouwbijeenkomst met studenten, docenten en medewerkers van de opleiding, waar ik als buitenstaander gelukkig bij mocht zijn (waarvoor dank).

Aan het eind van het project overleed ook mw. Jonker-Kaars Sijpesteijn, auteur van het handboek *De methode Mensendieck*, die mij enkele weken voor haar overlijden nog informatie mailde via haar zoon. Cornelia M. Kraus-Van Essen gaf mij meer inzicht in de wijze waarop haar grootvader, de welbekende Rotterdamse scheepsmagnaat Henry Wilton, deel uitmaakte van de ontstaansgeschiedenis van de opleiding, waarvan Annie Driessen overigens vlak voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog mededirectrice was en daarnaast ook presidente van de toenmalige beroepsvereniging. Over haar kreeg ik meer informatie van haar kleinzoon Rogier Blees, terwijl Gerty Postma-Van Boom, eind jaren vijftig student aan de opleiding in de Johannes Verhulststraat, mij voor een interview in Maastricht ontving. Ook heb ik Saskia Simon-Themans geïnterviewd en per telefoon Henca Hasper, oud-directeur van de Opleiding Oefentherapie Cesar en oud-voorzitter van de Vereniging Bewegingsleer Cesar. Hen allen dank ik hartelijk, evenals de uitgever van het boek, waarvan ik de inhoud overigens geheel – en met alle plezier! – voor mijn rekening neem.

Amsterdam, juni 2021

Rogier Overman,
historicus

Voor Ole en Sila

Inleiding

Het is opmerkelijk dat er nog niet eerder een boek is geschreven over de geschiedenis van de Opleiding tot oefentherapeut-Mensendieck van de Hogeschool van Amsterdam. Opmerkelijk omdat deze opleiding, waarvan de voorloper in 1921 is gestart in Den Haag, al honderd jaar bestaat en het beroep van oefentherapeut Mensendieck zelf op een haar na vijftig jaar wettelijk is erkend. In de tussentijd vond een scheiding plaats toen Mensendieck-docente Marie Cesar in 1937 een eigen opleiding startte onder de aanvankelijke titel Bewegingsleer Mensendieck-Cesar. Zelf had zij de tweejarige opleiding tot lerares Mensendieck gedaan in Amsterdam, waar men anno 2021 aan de HvA een vierjarige bacheloropleiding kent (de formele naam is Opleiding tot oefentherapeut-Mensendieck, hierna: opleiding Mensendieck). De studenten daarvan worden opgeleid tot oefentherapeut (Mensendieck) en kunnen aan de slag in een van de vele paramedische centra en praktijken in ons land. Ook kunnen zij lid worden van de in 2004 opgerichte Vereniging van Oefentherapeuten Cesar en Mensendieck, waarvan de voorlopers lange tijd naast elkaar hebben bestaan: één vereniging voor Cesar en één voor Mensendieck. De huidige ontwikkeling is echter dat beide beroepsgroepen naar elkaar zijn toegegroeid en dat men zelfs al enige tijd van 'de oefentherapeut' spreekt, dus zonder de toevoeging 'Cesar' of 'Mensendieck'. Daar komt bij dat de opleiding anno 2021 een nieuwe weg inslaat, terwijl menig HvA-student Oefentherapie nauwelijks iets van de geschiedenis van de opleiding afweet. En dat wringt, want ook geschiedenis hoort bij je identiteit en daarom wil de opleiding in Amsterdam haar studenten en ook de beroepsgroep bewust laten worden van het boeiende verleden van deze tot nu toe unieke opleiding in Nederland.¹

Een van de kenmerken van de geschiedenis van de opleiding Mensendieck is dat deze altijd in beweging was en tot op de dag van vandaag ook is. Een belangrijke oorzaak daarvan is dat zij vanaf het begin af aan heeft moeten ijveren en vaak ook vechten voor haar voortbestaan en als gevolg daarvan heeft moeten meebewegen met de ontwikkelingen binnen de Nederlandse gezondheidszorg en later ook het hoger beroepsonderwijs. Het eerste geldt ook voor de beroepsgroep, die, verenigd in aanvankelijk een bond en later een beroepsvereniging, net als de opleiding in feite moest strijden voor het voortbestaan. Anno 2021, dus exact honderd jaar na de oprichting van de eerste opleiding in Den Haag, is het niet anders en bovendien meer dan ooit urgent. Bezuinigingen op de gezondheidszorg en concurrentie van andere paramedische groepen zorgen namelijk voor een zeker druk op het beroep

en in het bijzonder op de opleiding Mensendieck aan de Hogeschool van Amsterdam. De instroom daarvan is al jarenlang laag, wat tevens geldt voor die van een belangrijke concurrent in deze, de Opleiding Oefentherapie Cesar van de Hogeschool Utrecht. Die hogeschool heeft onlangs besloten de voormalige opleiding van Marie Cesar uit te faseren vanwege de lage instroom en hoge uitval na het eerste jaar – de beoogde laatste lichter student van de Cesar-opleiding start saillant genoeg in het lustrumjaar van die van Bess Mensendieck (2021) – waardoor de Cesar-opleiding aan de Hogeschool Utrecht voor zover het er nu voorstaat per 2026 ophoudt te bestaan.² De vraag rijst dus of de opleiding Mensendieck dit ook boven het hoofd hangt of dat zij juist nóg eens honderd jaar doorgaat onder wellicht een andere naam.

Onderzoeksvragen

Een interessant gegeven is dat er niet alleen bij studenten, maar ook bij de huidige beroepsgroep nogal wat verwarring bestaat over de ontstaansgeschiedenis van de opleiding Mensendieck in Nederland en daarmee over de eigen identiteit van die opleiding en de beroepsgroep oefentherapeuten Mensendieck. Wie via Google op ‘geschiedenis Mensendieck’ zoekt, komt namelijk bij talrijke websites van Mensendieck-praktijken, waar zich een verrassende mengelmoes van jaartallen voordoet. Over de scheiding met Cesar is men weliswaar eensgezind (1937), maar over de ontstaansgeschiedenis van de opleiding blijkt men allerminst zeker. Zo is de opleiding volgens velen gestart in 1928, daar waar anderen 1921, 1922 of 1925 vermelden of het oprichtingsjaar maar helemaal niet noemen. Ook wordt geschreven dat de opleiding te Amsterdam door Bess Mensendieck is gesticht en worden haar rond 1921 in Den Haag gegeven cursussen afwisselend wel of niet genoemd. Een belangrijke vraag is dan ook hoe en wanneer de methode-Mensendieck in Nederland werd geïntroduceerd, welke status aan de cursussen in Den Haag moet worden gegeven en wanneer en op welke wijze de opleiding te Amsterdam tot stand kwam. Meer specifiek gaat het daarbij om de vraag of de cursussen in Den Haag als ‘opleiding’ kunnen worden gezien, in welke mate ‘Den Haag’ van ‘Amsterdam’ verschilde en waarom zij in 1932 fuseerden. Een andere vraag is of en zo ja welke contacten de opleiding had buiten Nederland. Werd er bijvoorbeeld deelgenomen aan door Bess Mensendieck gegeven (herhalings)cursussen elders in Europa? En in hoeverre was ‘Nederland’ initiatiefnemer van de in 1930 opgerichte Internationale Mensendieck Liga?

Nauw met de ontstaansgeschiedenis van de opleiding verweven is voorts uiteraard de methode-Mensendieck zelf. Omdat deze methode de afgelopen honderd jaar aan verandering onderhevig was, rijst allereerst de vraag hoe zij in oorsprong was ten tijde van de introductie ervan door Bess Mensendieck. Wat was de aard van de oefeningen, hoe werden zij ontwikkeld en voor wie waren zij bestemd? Wanneer veranderden zij en door welke omstandigheden? En hoe werden zij eigenlijk gedoceerd aan de opleidingen te Den Haag en Amsterdam? Interessant daarbij is dat Marie Cesar gelegenheid heeft gekregen haar oefeningen aan de Amsterdamse opleiding te doceren voordat de scheiding in 1937 plaatsvond. Waarom kreeg zij die gelegenheid, wat lag aan de scheiding ten grondslag en welke rol speelde (het overlijden van) de oprichtster van de Amsterdamse opleiding daarbij? Verder is het interessant te weten dat de op dat moment nog 'leraressen' geheten oefentherapeuten Mensendieck tijdens de Tweede Wereldoorlog wettelijk konden worden erkend als beroepsgroep. Waarom wilde de Nederlandse Mensendieck Bond dit niet en hoe ging de bond om met leraressen die zich wél wettelijk wilden laten erkennen door de bezetter? Interessant is bovendien de vraag waarom de toenmalige directrice van de opleiding dreigde te worden opgepakt door een zeer gevreesde dienst van diezelfde bezetter.

Ook na de oorlog werden de methode-Mensendieck en de opleiding bedreigd in hun bestaan. De methode omdat de overheid Mensendieck wilde inpassen in heilgymnastiek (later fysiotherapie) en de opleiding omdat zij overbodig werd indien oefentherapie Mensendieck daar werd ingepast. Waarom wilde de overheid dat en op welke manier namen de bond en de opleiding hier stelling tegen? En hoe stond men binnen de gezondheidszorg in de jaren vijftig en zestig eigenlijk tegenover de methode-Mensendieck? Waren artsen overtuigd van het nut ervan en bijvoorbeeld ook van de opname van Mensendieck in het ziekenfonds? Zo ja, waardoor duurde de wettelijke erkenning en de opname in het ziekenfonds dan zo lang? In het verlengde hiervan is het voorts interessant te kijken naar wat men ondertussen bij Cesar deed. Sinds de scheiding in 1937 was deze methode verder ontwikkeld en bestond er naast een Cesar-opleiding ook een vereniging, maar in de praktijk – dus in de praktijken van oefentherapeuten Cesar en Mensendieck – was de scheidslijn tussen Cesar en Mensendieck niet altijd duidelijk. Waarom was dat zo en hoe ging men daarmee om binnen de opleiding te Amsterdam? Was zij volgend op de ontwikkelingen in het werkveld of juist andersom?

Tot slot is het interessant te kijken naar de opzet en interne ontwikkeling van de opleiding Mensendieck zelf. Hoe was deze inhoudelijk opgezet en hoe ontwikkelde de opleiding zich bijvoorbeeld qua aantallen studenten en

docenten? Wat werd er precies gedoed en in hoeverre werd dit curriculum aan de externe omstandigheden aangepast? In verband hiermee werd in de jaren negentig gekeken naar een mogelijk samengaan van de opleiding Mensendieck met die van Cesar, waarbij de inzet was dat deze toen nog zelfstandige opleidingen samen naar één hogeschool zouden gaan. Waarom was men hiermee bezig en waarom kwam het uiteindelijk niet van een daadwerkelijk samengaan? En welke gevolgen had de keuze om destijds niet samen naar één hogeschool te gaan anno 2021? In verband hiermee is het bijvoorbeeld de vraag welke gevolgen de beoogde sluiting van de Cesar-opleiding te Utrecht heeft op de opleiding te Amsterdam. Gaat zij daardoor versterkt verder of wordt zij omgevormd tot een meer algemene opleiding Oefentherapie waarmee zij in feite qua Mensendieck-naamgeving en -inhoud eveneens ophoudt te bestaan? Het zou zomaar kunnen gezien het feit dat de Vereniging van Oefentherapeuten Cesar en Mensendieck inmiddels aanstuurt op versterking van het vak 'oefentherapie' en het beroep 'oefentherapeut', dus zonder de toevoeging 'Cesar' of 'Mensendieck'. Bovendien zou het zomaar kunnen omdat deze ontwikkeling mede is ingegeven door de ontwikkelingen in het hoger beroepsonderwijs en aansluit op de situatie in het werkveld, waarin oefentherapeuten Mensendieck en Cesar al bijna dertig jaar samenwerken en de beide oefentherapieën steeds meer tot een gemengde vorm versmelten onder de noemer oefentherapie. Anders gezegd is het de vraag wat er vanuit de geschiedenis bezien in het verschiet ligt voor de opleiding, methode en beroepsgroep oefentherapeuten Mensendieck nu het vak zich steeds meer deze richting op ontwikkelt.

Opzet van het boek

Het eerste hoofdstuk van dit boek handelt over de ontstaansgeschiedenis van de opleiding Mensendieck in Nederland. De voorgeschiedenis daarvan ving aan rond 1909-1910 te Noorwegen, waar Elise van Dantzig op dat moment als een van de eerste Nederlandse vrouwen Mensendieck-cursussen volgde bij Bess Mensendieck. Van Dantzig introduceerde de methode-Mensendieck vervolgens in Nederland en was ook betrokken bij de oprichting van de Haagse opleiding, samen met enkele vooraanstaande Nederlandse vrouwen en Mensendieck zelf. Bess Mensendieck, die Nederland nog van veel eerder kende, gaf namelijk vanaf 1913 met enige regelmaat lezingen over haar methode in het land en verbleef vanaf april 1921 ook enige tijd in Den Haag. Over wat er daar precies gebeurde wordt nog verhaald, maar voor nu zij opgemerkt dat hoofdstuk 1 tevens ingaat op de vele, ook internationaal

aanwezige vraagtekens rond de exacte afkomst en echte naam van de grondlegster van de methode-Mensendieck. Bovendien gaat het in op de aard en werkwijze van zowel de Haagse als de later opgerichte Amsterdamse opleiding Mensendieck en daarnaast ook op de oprichting, aard en werkwijze van de Nederlandse Mensendieck Bond. Deze was namelijk niet alleen belangrijk voor het Mensendieck-werk als geheel, maar ook voor de opleiding zelf. Het hoofdstuk eindigt overigens in 1932, toen de Haagse opleiding opging in de Amsterdamse.

In hoofdstuk 2 komt de kwestie-Cesar aan bod. Deze kwestie speelde in 1937, maar heeft tot op de dag van vandaag grote gevolgen voor het Mensendieck-werk als geheel of – om in huidige termen te spreken – voor het huidige oefentherapeutisch werk. Net als over de ontstaansgeschiedenis van de opleiding Mensendieck bestaat ook over de kwestie-Cesar veel onduidelijkheid en doen er bovendien veel onjuiste ‘feiten’ over deze kwestie de ronde aan zowel Mensendieck- als Cesar-zijde. In het hoofdstuk worden deze weerlegd aan de hand van authentieke documenten, waaronder brieven van Marie Cesar zelf. Hierbij gaat het niet alleen om de uittreding van Cesar uit de Nederlandse Mensendieck Bond, maar ook om datgene wat daaraan vooraf ging en hoe vanuit Mensendieck-zijde op de zienswijze van Marie Cesar werd gereageerd binnen zowel de opleiding als de bond. Verder wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de beweegredenen van Cesar, op de aard van haar nieuwe oefeningen (en die van Bess Mensendieck) en op het ontstaan van haar opleiding, waarbij tevens wordt stilgestaan bij de reactie op dit alles van Mensendieck.

Het derde hoofdstuk handelt over het reilen en zeilen van de opleiding Mensendieck tijdens de Tweede Wereldoorlog. In die periode werd de opleiding weliswaar geconfronteerd met maatregelen van de bezetter, maar kon zij toch blijven functioneren doordat zij klein en particulier was. Uiteraard ging dat niet altijd even gemakkelijk, want de opleiding werd onder andere geconfronteerd met de dood van twee docenten en had ook te lijden onder bijvoorbeeld het gebrek aan brandstof en de beperkte reismogelijkheden. Maar van alles ontwrichtende gebeurtenissen zoals in het hoger onderwijs – waar duizenden studenten werden opgepakt, universiteiten hun deuren sloten en docenten werden gevangengezet of gedwongen les te geven onder dreiging van het politiestandrecht – was bij de opleiding Mensendieck geen sprake. Althans, qua mogelijke sluiting of gelijkschakeling met de opleiding Heilgymnastiek en Massage (het latere Fysiotherapie) lagen de zaken net even iets anders. Want de toenmalige directrice van de opleiding, die als presidente van de Nederlandse Mensendieck Bond wettelijke erkenning van de beroepsgroep, methode en opleiding

Mensendieck tijdens de bezetting zou weigeren, werd wel gezocht door de *Sicherheidsdienst*. Ook hier gaat hoofdstuk 3 over, evenals over bijvoorbeeld de uitsluiting van Joodse studenten uit het middelbaar en hoger onderwijs.

In hoofdstuk 4 komt voorts de al tijdens de Tweede Wereldoorlog in gang gezette, doch pas ruim dertig jaar later eindigende weg naar wettelijke erkenning van de beroepsgroep, de methode en de opleiding Mensendieck aan bod. Van belang daarbij is te vermelden dat de toenmalige beroepsgroep van heilgymnasten en masseurs – de huidige fysiotherapeuten – de wettelijke erkenning van Mensendieck (en Cesar) stelselmatig heeft vertraagd en tegengewerkt. Over hoe dat in zijn werk ging wordt in dit hoofdstuk verhaald, evenals de wijze waarop de opleiding en met name de Nederlandse Mensendieck Bond voor de wettelijke erkenning streed. Dat gebeurde niet alleen via diverse adviesorganen van de overheid (die allemaal tegen wettelijke erkenning van de methode-Mensendieck waren), maar ook via wetenschappers, ministers en staatssecretarissen. Sterker nog, zelfs koningin Juliana werd welhaast om wettelijke erkenning gesmeekt. De uiteindelijke erkenning in 1972 kwam er echter vooral omdat de methode-Mensendieck intussen min of meer gemeengoed was geworden dankzij het werk van de Nederlandse Mensendieck Bond. De opleiding zelf werd in deze periode met stages uitgebreid (waardoor zij van twee naar drie jaar werd verlengd) en vanaf de wettelijke erkenning via aanvullende subsidies steeds meer bekostigd door de overheid.

Het vijfde hoofdstuk handelt over de periode 1975-1995, waarin de opleiding Mensendieck zich moest aanpassen aan enerzijds de wettelijke erkenning en alle regelgeving daaromtrent en anderzijds bezuinigingen op en een herstructurering van het hoger onderwijs. In de praktijk betekende dit dat de toch wat rommelig opgezette particuliere opleiding (1975) veranderde in een meer gestroomlijnde, nu geheel door de overheid bekostigde opleiding, die evenwel in de toekomst van het gezondheids- naar het onderwijsministerie moest worden overgeheveld en daarmee bij een hogeschool moest worden ondergebracht (1995). Over de achtergronden daarvan wordt verhaald in hoofdstuk 5, waarin tevens wordt stilgestaan bij de nieuwe behuizing van de opleiding (Nieuwe Vaart) en bij een mogelijke fusie dan wel integratie met de Cesar-opleiding. Inzet hierbij was dat de beide opleidingen, wilden zij in de toekomst kunnen blijven voortbestaan, gezamenlijk bij één hogeschool werden ondergebracht om vandaaruit op termijn geïntegreerd verder te gaan.

Hoofdstuk 6 tot slot staat in het teken van de toekomstverwachtingen van de beroepsgroep, de methode en de opleiding Mensendieck. Gezien vanuit het perspectief van de opleiding, die uiteindelijk niet met die van

Cesar samenging en ervoor koos om ook niet bij één hogeschool te worden ondergebracht, is dit een ingewikkeld hoofdstuk. Er is weliswaar ruimschoots voldaan aan de eisen van het hoger beroepsonderwijs – de opleiding sloot zich aan bij de Hogeschool van Amsterdam en groeide uit tot een volwaardige vierjarige hbo-opleiding – maar de studenteninstroom is matig tot slecht en ook zodanig onvoldoende dat dit raakt aan het bestaansrecht. Daar waar de Opleiding Oefentherapie Cesar door de lage instroom en hoge uitval zoals het er nu uitziet verdwijnt (de Hogeschool Utrecht, waar de Cesar-opleiding voor koos, trekt zoals gezegd de stekker eruit juist vanwege die lage instroom en hoge uitval) volgt de opleiding Mensendieck een andere weg. Want de huidige tendens in het werkveld is dat de naam van Bess Mensendieck en ook die van Marie Cesar steeds minder worden gebruikt en men liever spreekt van ‘de oefentherapeut’ zoals gezegd, terwijl recent zelfs een nieuwe opleiding Oefentherapie op een hogeschool elders in aantocht lijkt. De vraag is dus of de opleiding Mensendieck hierin meegaat en of zij de naam Mensendieck ter wille van haar voortbestaan nu definitief loslaat. Hetzelfde geldt voor de beroepsgroep en de Vereniging van Oefentherapeuten Cesar en Mensendieck (ontstaan na een fusie tussen de Vereniging Bewegingsleer Cesar en de Nederlandse Vereniging van Oefentherapeuten Mensendieck, de opvolger van de Nederlandse Mensendieck Bond), die kennelijk in ieder geval, zij het in stapjes, die kant op gaat. Over die tendens wordt in dit laatste hoofdstuk verhaald, waarna het boek afsluit met een samenvatting en slotconclusies.